

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ОДИН З ОСНОВНИХ ЧИННИКІВ ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У статті проаналізовано психолого-педагогічну літературу щодо проблеми художньо-естетичного виховання, розкрито структурні складові цього поняття та основні засоби, що сприяють гармонійному розвитку особистості. Проблема естетичного виховання підростаючого покоління є актуальною, бо кожен історичний етап розвитку суспільства, формуючи свій ідеал, висуває нові вимоги або модифікує старі, переорієнтовує людину в її оцінках дійсності.

Ключові слова: художньо-естетичне виховання, гармонійний розвиток особистості, мистецтво, література, культура.

Двадцять століття було наповнене соціальними потрясіннями: революціями, війнами, голодом, терором, технічними катастрофами, економічними катаклізмами. Все це призводило до руйнування краси навколишнього світу, насамперед, краси людського духу. Наміри будувати вільне демократичне суспільство можуть бути реальними лише за умов морально-духовної довершеності особистості, де чільне місце має посісти духовна краса людини. Коли Ф. М. Достоєвський писав, що краса врятує світ, то мав на увазі передусім красу моральну. Формувати духовно багату людину, яка глибоко розуміє твори мистецтва, має високо розвинуті естетичні смаки, відчуває красу навколишнього світу й прагне до творчого перетворення дійсності за законами прекрасного, покликана система естетичного виховання. Єдність естетичного та морального виховання, а також виховання громадянського й політичного, гармонія істини, добра та краси є передумовою ефективного естетичного виховання й умовами формування цілісної особистості.

В умовах розбудови українського суспільства, послідовного й цілеспрямованого вирішення складних проблем економічного, політичного, соціального та культурологічного змісту особливої гостроти й актуальності набувають питання естетичного виховання особистості з чіткою громадянською позицією, розвиненою національно-духовною культурою, яка не тільки має відповідні знання, а й дотримується морально-правових норм і цінностей життя, естетики стосунків між людьми.

Зараз у час зміни ідеалів, коли відбувається стрімка переоцінка цінностей, найменш стійкою стає моральна основа зростаючого покоління. Тому однією з актуальних проблем сьогодення є становлення особистості, здатної сприймати, розуміти та примножувати цінності духовної культури. У вирішенні цієї проблеми суттєве місце посідає художньо-естетичне виховання дітей.

Мета статті – розкрити суть, структуру й засоби художньо-естетичного виховання як одного з основних чинників гармонійного розвитку особистості.

Дитина зростає та формується в складних соціальних умовах, що супроводжуються посиленням впливу засобів масової інформації з одночасним відстороненням таких виховних середовищ, як сім'я, школа, надбання культурно-історичної спадщини. У зв'язку з цим набуття молодим поколінням соціального досвіду існування людини з розвинутою духовністю, високою моральною, естетичною культурою передбачає оволодіння цінностями світового й народного мистецтва, а розвиток відчуття прекрасного, здатності розуміти та цінувати твори мистецтва розглядають як одне із завдань національної системи освіти.

Теоретичну основу для створення умов для виховання й навчання естетично розвинутої особистості визначено такими державними документами як Закон України "Про освіту", Державна національна програма "Освіта (Україна ХХІ століття)", Концепція національного виховання, Концепція естетичного виховання школярської молоді в умовах відродження української національної культури, Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, а також спадщина видатних українських і зарубіжних педагогів-дослідників. Вони вимагають від школи неухильного залучення учнів до літератури, музики, образотворчого мистецтва, надбань народної творчості, здобутків української та зарубіжної культури, забезпечення високої художньо-естетичної освіченості й вихованості особистості.

Тому акцентування уваги на питання теорії та практики художньо-естетичного виховання як важливого засобу формування ставлення до дійсності, засобу морального й розумового виховання, тобто засобу формування всебічно та гармонійно розвинутої, духовно багатой особистості, неможна ігнорувати.

Необхідність розвивати особистість та естетичну культуру відзначає багато педагогів, психологів, письменників та діячів культури (Л. Виготський, А. Зись, Д. Кабалевський, М. Каган, Є. Квятковський, Н. Киященко, Н. Лейзерова, А. Леонтьєв, А. Макаренко, Б. Неменський, В. Сухомлинський, Л. Печко, С. Рубінштейн, В. Сластенин, К. Ушинський, В. Шацька та ін.), – особливо в найбільш придатному для цього молодшому шкільному віці. Відчуття краси природи, людей, речей створює в дитині особливі емоційні психічні стани, викликає безпосередній інтерес до життя, загострює допитливість, розвиває мислення, пам'ять, волю та інші психічні процеси.

Виховання виявляє природні здібності людини, створює умови для їх реалізації і, спираючись на них, формує систему здібностей до творчої діяльності, намагається розвинути її до рівня, що забезпечує необхідне суспільству художнє ставлення до світу. Дослідники теорії й методики естетичного виховання школярів Д. Джола й А. Щербо вважають, що сутність естетичного виховання – це цілеспрямоване формування й розвиток ставлення людини до світу з потребою в удосконаленні, залучення її до споживання та створення цінностей художньої культури суспільства [3].

Ще з античних часів ідеал людини філософи вбачають у всебічності й гармонійності її розвитку, тобто в здатності її до активної участі в усіх суспільних відносинах і в сумарності розвитку цих здібностей. Цим пояснюється обов'язкова в будь-якому суспільстві структура ідеалу, структура, в якій існує й розвивається людяність, гуманність. Можливості всебічного розвитку особистості в кожному епоху були своєрідні, бо залежали від особливостей економічних і політичних умов, суспільної організації виховання. Через це в кожному суспільстві ідеал конкретизується.

Поняття естетичного виховання, естетичних почуттів зародились ще в глибокій давнині; сутність естетичного виховання, його завдання, цілі змінювалися, починаючи з часів Платона й Аристотеля аж до наших днів [4]. У наш час проблема формування естетичних почуттів, розвитку особистості, формування естетичної культури молодших школярів є одним із важливих завдань, які постають перед школою. На думку Я. Коменського, школа має бути "майстернею гуманності", де молоді люди формуватимуть ознаки гуманності, розвиватимуть естетичні почуття [1].

Засвоєння людиною естетичних цінностей, формування ціннісних орієнтацій передбачають набуття знань, суспільного досвіду, досягнення сутності явищ і чинників об'єктивної дійсності та власного місця в суспільному житті. Засобами досягнення цієї мети є рідна мова, матеріальна та духовна культура, мистецтво, фольклор, історичний досвід народу й сучасний спосіб організації його життєдіяльності, національно-родинні та суспільні відносини тощо [7]. Від того, як і які цінності увійдуть у свідомість кожної людини, залежать духовна наповненість, зміст її життя.

Естетична вихованість, розвиненість естетичних смаків та уподобань, вміння відрізнити справжню красу від дешевих імітацій – все це завжди свідчило про високий духовний розвиток особистості. Естетично вихованій людині притаманне тонке відчуття прекрасного, що втілюється не лише в творах літератури та мистецтва, а й у будь-якій сфері життєдіяльності. Така людина здатна насолоджуватися прекрасним, активно творити його. Естетична вихованість як одна з духовних цінностей особистості є особливо актуальною в наш час – час пошуку принципово нових ціннісних орієнтирів.

У психолого-педагогічній літературі є чимало різних підходів до визначення, вибору шляхів і засобів естетичного виховання. Наведемо деякі з них.

В. Шацька [8] визначає естетичне виховання як виховання здатності цілеспрямовано сприймати, відчувати та правильно розуміти й оцінювати красу в навколишній дійсності – в природі, в суспільному житті, праці, в явищах мистецтва. Вона підкреслює, що естетичне виховання слугує формуванню здатності активного естетичного ставлення учнів до творів мистецтва, а також стимулює посильну участь у створенні прекрасного в мистецтві, праці, у творчості за законами краси. На основі сказаного вище можна стверджувати, що В. Шацька оцінює особистість з позиції її спрямованості на ставлення до естетичного предмету.

Д. Лихачов трактує естетичне виховання як цілеспрямований процес формування творчо активної особистості дитини, здатної сприймати й оцінювати прекрасне, трагічне, комічне, потворне в житті та мистецтві, жити й творити “за законами краси” [5]. Автор підкреслює провідну роль цілеспрямованого педагогічного впливу в естетичному становленні дитини. Спілкуючись з естетичними явищами життя й мистецтва, дитина естетично розвивається. Але при цьому вона не усвідомлює естетичної сутності предметів, а розвиток найчастіше зумовлено прагненням до розваги. Ще слід зазначити, що без втручання ззовні в дитини можуть скластися правильні уявлення про життя, цінності, ідеали. Б. Лихачов, як і багато інших педагогів і психологів, вважає, що тільки “цілеспрямований педагогічний естетико-виховний вплив та залучення дітей у різноманітну художню творчу діяльність здатні розвинути їх сенсорну сферу, забезпечити глибоке розуміння естетичних явищ, підняти до розуміння справжнього мистецтва, краси дійсності та прекрасного в людській особистості” [5].

Художньо-естетичне виховання неможливе поза освоєнням системи цінностей, що існують або розвиваються в цьому суспільстві. Пізнати ці цінності можна через мистецтво, через особистісне ставлення до художніх творів.

Як зазначено в державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, її метою є розвиток емоційної та інтелектуальної сфер життя дитини; актуалізація естетичних, мистецтвознавчих та культурологічних знань; формування естетичної свідомості, що відбивається як у власній творчості у царині мистецтва, так і у вчинковому способі буття, що “репрезентує цілісність людської свідомості, самосвідомості і практичності”; спрямованість на розуміння учнями художньої цінності творів мистецтва; стимулювання духовності та здатності бути співпричетним до душевного світу іншого й протистояти культивуванню примітивних поглядів і смаків [2].

Дослідники Н. Миропольська, С. Ничкало та В. Рагозіна вважають, що для досягнення мети, сформульованої в Державному стандарті, мають бути розв’язані такі завдання:

- розвиток ерудиції школярів у галузі мистецтва (теоретичне й практичне володіння системою елементарних мистецьких знань, понять, термінів; здатність збагнути та висловити власне ставлення до творів мистецтва);
- виховання широкого спектра почуттів школярів (адекватне сприйняття художніх творів, розвинені почуття здивування та допитливості, здатність до естетичного переживання, усвідомлення неповторності індивідуального та сприйняття іншого як естетичної цінності);
- спрямованість учнів на творчу діяльність як у мистецтві, так і в будь-якій сфері соціальної практики (виховання вмінь розв’язувати творчі завдання, оригінальність і доречність їхнього виконання, власний погляд на світ, уміння самостійно робити висновки, радість як ознака духовної творчості);
- сприяння набуттю учнями нового побутового досвіду (гуманістична спрямованість індивіда, розуміння й визнання гідності кожної людини) [6].

Сутність художньо-естетичного виховання виявляється й конкретизується в змісті та завданнях освітнього процесу. Проаналізувавши психолого-педагогічні джерела, можемо виділити такі завдання художньо-естетичного виховання:

- формування художньо-естетичного ставлення до дійсності;
- формування загальних здібностей;
- розвиток художньо-естетичних почуттів;
- розвиток художньо-естетичного смаку;
- формування системи художньо-естетичних поглядів;
- формування образного мислення.

У широкому значенні під естетичним вихованням розуміють цілеспрямоване формування в людини її естетичного ставлення до дійсності. У процесі виховання відбувається залучення індивідів до цінностей, переведення їх у внутрішній духовний зміст шляхом інтеріоризації. На цій основі формується й розвивається здатність людини до естетичного сприйняття та переживання, її естетичний смак і уявлення про ідеал. Виховання красою та через красу формує не тільки естетико-ціннісну орієнтацію особистості, а й розвиває здатність до творчості, до створення естетичних цінностей у сфері трудової діяльності, в побуті, у вчинках і поведінці.

Поняття “естетичне виховання” є найбільш загальним у теорії естетичного виховання. Воно включає в себе низку залежних від нього понять, зокрема: естетичний розвиток, естетичний смак, естетичний ідеал, естетичне почуття.

Естетичний розвиток – процес цілеспрямованого становлення в дитині сутнісних сил, що забезпечують активність естетичного сприйняття, творчої уяви, емоційного переживання, а також формування духовних потреб.

Естетичний смак – здатність людини до оцінювання предметів, явищ, ситуацій з погляду їх естетичних якостей. Вагомим компонентом у прояві смаку є естетичний ідеал.

Естетичний ідеал – цілісний, соціально зумовлений, конкретно-чуттєвий образ, що є втіленням уявлень людей про досконалість краси в природі, суспільстві, людині, мистецтві.

Естетичне почуття – суб’єктивне емоційне переживання естетичного ставлення до предметів і явищ навколишнього світу. Естетичне почуття виражається в духовній насолоді або відразі, що супроводжує сприйняття й оцінювання предмета в єдності його змісту та форми. Розвиток і виховання естетичного почуття спрямоване на формування у вихованців естетичного ідеалу та засвоєння ними естетичних норм і оцінок.

Велику роль відіграє мистецтво й естетичне виховання у формуванні моральності.

Проте вплив мистецтва на розвиток і виховання людини визначальною мірою залежить від її художньо-естетичної освіченості. Без знання законів художнього осягнення світу, без розуміння мови й образотворчих засобів мистецтва воно не спонукає ні думок, ні глибоких почуттів.

У процесі естетичного виховання використовують художні та літературні твори, музику, мистецтво, кіно, театр, народний фольклор. Цей процес передбачає участь у мистецькій, музичній, літературній творчості, організацію лекцій, бесід, зустрічей і концертних вечорів з художниками та музикантами, відвідування музеїв і художніх виставок, вивчення архітектури міста.

Виховне значення має естетична організація праці: привабливе оформлення класних кімнат, аудиторій та освітніх установ, художній смак, що виявляється в стилістиці одягу учнів, студентів і викладачів. Це стосується й соціального ландшафту в повсякденному житті. Як приклади можна навести чистоту під'їздів, озеленення вулиць, оригінальний дизайн магазинів і офісів.

Висновки. Отже, художньо-естетичне виховання – це виховання за допомогою мистецтва естетичних емоцій і почуттів, художньо-естетичної культури особистості, розвиток сутнісних сил та художньо-творчих здібностей людини, утвердження естетико-гуманістичного ставлення до навколишньої дійсності й мистецтва. Іншими словами, художньо-естетичне виховання покликане, з одного боку, розширювати й поглиблювати знання учнів у галузі історії та теорії мистецтва, а з іншого – розвивати їхні здібності до художньої творчості; у цьому, на наш погляд, полягає його завдання.

Проблема естетичного виховання покоління, що підрастає, є актуальною, тому що кожен історичний етап розвитку суспільства, формуючи свій ідеал, висуває нові вимоги або модифікує старі, переорієнтовує людину в її оцінках дійсності.

Список використаної літератури

1. Гончаренко Н. В. Художественное в эстетике и в искусстве / Н. В. Гончаренко. – Киев : Просвещение, 1990. – 249 с.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Мистецтво та освіта. – 2004. – С. 2–6.
3. Джола Д. М. Теорія і методика естетичного виховання школярів : навч.-метод. посіб. / Д. М. Джола, А. Б. Щербо. – Київ : ІЗМН, 1998. – С. 17.
4. Князева М. М. Эстетическое как социальный феномен / М. М. Князева, Ю. В. Осокин // Философия. – Москва : Смысл, 1998. – С. 14
5. Лихачев Б. Т. Теория эстетического воспитания школьников : учеб. пособ. по спецкурсу для студентов пединститутов / Б. Т. Лихачев. – Москва : Просвещение, 1985. – 176 с.
6. Миропольська Н. Уроки художньо-естетичного циклу в школі: навчання і виховання : навч. посіб. / Н. Миропольська, С. Ничкало, В. Рагозіна та ін. – Тернопіль : Богдан, 2006. – 240 с
7. Художественное восприятие / под ред. Б. С. Мейлаха. – Львов : Искусство, 1971. – 387 с.
8. Шацкая В. Н. Общие вопросы эстетического воспитания в школе / В. Н. Шацкая. – Москва, 1980. – 123 с.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2015.

Блудова Ю. А. Художественно-эстетическое воспитание как один из основных факторов гармонического развития личности

В статье проанализирована психолого-педагогическая литература относительно проблемы художественно-эстетического воспитания, раскрыты структурные составляющие этого понятия и основные средства гармонического развития личности.

Проблема эстетического воспитания подрастающего поколения принадлежит к числу актуальных проблем, потому что каждый исторический этап развития общества, формируя свой идеал, предъявляет новые требования или модифицирует старые, переориентирует человека в его оценках действительности.

***Ключевые слова:** художественно-эстетическое воспитание, гармоничное развитие личности, искусство, литература, культура.*

Bludova Y. Artistic and Aesthetic Education as One of the Main Factors Harmonious Development of Personality

In recent years there has been an emphasis on issues of theory and practice of artistic and aesthetic education as an important means forming relationship to reality, means moral and intellectual education, that is, as a means of comprehensively and harmoniously developed spiritually rich person.

The article analyzed the psychological and pedagogical literature on the problem of artistic and aesthetic education, revealed the structural components of the basic concepts and tools that promote the harmonious development of personality.

Artistic and aesthetic education can not be outside the development value systems that exist or develop in the society. To know these values may be through art, through a personal relationship to works of art.

The essence of artistic and aesthetic education manifested concretely in the content and objectives of the educational process. After analyzing the psychological and pedagogical sources can identify such problems artistic and aesthetic education: the formation of artistic and aesthetic relationship to reality; formation of general abilities; development of artistic and aesthetic senses; development of artistic and aesthetic taste; forming a system of artistic and aesthetic views; imaginative thinking.

The problem of aesthetic education of the younger generation is one of the pressing issues for each stage of historical development of society, creating his ideal, showing new requirements or modify old man reorients his assessment of reality.

***Key words:** artistic and aesthetic education, harmonious development of personality, art, literature, culture.*